

'Sağ Yanağına Tokat Atmayı' Düşünene Haklı Savaş Aç

Dursun Ali AYKİT*

Atfı/©: Aykıt, Dursun Ali, (2009). 'Sağ Yanağına Tokat Atmayı' Düşünene Haklı Savaş Aç, Milet ve Nihal, 6 (2), 287-321.

Özet: Din, canlı bir varlık ve dünyada en etkin olan unsurlardan biridir. Bundan dolayı o, hem çatışma hem de insanların birlikteliği için kullanılabilir. Zira tarih, din adına yapılmış birçok savaşa örneklik teşkil eder. Bu bağlamda Hıristiyanlık, savaş konusunda Barışçıl, Haklı Savaş ve Kutsal Savaş gibi farklı eğilimlere sahiptir. Bu makalede Haklı Savaş teorisinin köklerini ve onun Hıristiyan teolojisindeki yansımalarını incelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Haklı Savaş, Kutsal Savaş, Augustine, Tertullian, Yahve'nin Savaşı, Savaş Kararında Haklılık ve Savaş İçinde Hakkaniyete Riayet.

Giriş

İnsanlık tarihi, bireylerin ve toplumların 'birlikte nasıl yaşayabileceklerine' dair birçok teoriye beşiklik eder. Tarih okumaları, insanlığın sürekli bir mücadele içinde olduğunu gösterir. Bu mücadele bazen hayati veya iktisadi çerçevede aksediyorken bazen de dinî bir çerçeveye bürünmüş şekilde tezahür edebilmektedir. Şiddet gibi bir kavramın ve bunun göstergelerinin tek bir unsurla açıklanması, indirgemeci bir tutum olur. Bu bağlamda 'birlikte yaşa-

* Dr., Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı [aykit@yahoo.com].

ma' konsepti içinde bu olguya bakarken belirtilen nedenlerin her zaman birbiriyle dirsek teması içinde olduğunu hatırlamak, daha tutarlı ve dengeli bir perspektiften olayları gözlemlemeyi peşinden getirir.

Birlikte yaşama sürecinin en önemli engellerinden biri olan şiddet ve savaş olgusuna, Hıristiyanlık nasıl bakmaktadır? Eğer savaş meşru sayılıyorsa Hıristiyanlığın bu anlayışında etkin olan unsurlar nelerdir? İncil ve diğer yazılar bağlamında Hıristiyan geleneğinde savaşa karşı nasıl bir tutum takınılmaktadır? Tarihsel perspektiften bakıldığında savaş ile ilgili yaklaşımlar nasıl şekillenmiştir? İlk dönem Kilise Babalarının kendi tarihsel bağlamlarında çizmeye çalıştıkları anlayış, günümüz dünyasına ne tür katkı sağlamakta veya ne tür çıkmazlar içinde bulunmaktadır? Bu ve benzeri sorulara, bir makale boyutunda cevap vermeye çalışmak bu yazının temel hedefidir. Haklı savaş gibi bir kavram, her ne kadar tarihin derinliklerinde kalmış gibi görünse de 'tarihin üzerine basmadan yükselmenin temelsiz olacağına anlaşılması' da bu makalenin dolaylı hedefleri arasındadır.

Makalenin başlığında kullanılan 'sağ yanağına tokat atma' tasavvurunun kökeni, İsa'nın "Sağ yanağınıza bir tokat atana öbür yanağınızı da çevirin"¹ söyleminden alınmıştır. Bu metin literal olarak alındığında sadece size iyilik edene değil, kötülük edene de iyilik edin gibi bir nosyonu savunmaktadır. Ancak Hıristiyanlık tarihi incelendiğinde birlikte yaşama, şiddet, savaş gibi tutumlarda bu emir, dönemin ve bulunulan yerin ortamına uygun farklı şekillerde yorumlanır. Nitekim 1991 gibi henüz üzerinden çok fazla zaman geçmemiş olan Körfez Savaşı'nda George Bush, yapılan eylemin 'haklı savaş' olduğunu ifade ederken yaptığı fiilin konumunu dini bir literatür ile belirlemeye gayret eder. Bundan dolayı bazı kitaplar², bu savaşın ne kadar 'haklı' bir savaş kapsamına girip girmeyeceği üzerinde tartışmalara koyulur.

¹ Matta, 5:39.

² James T. Johnson ve George Wiegel'in, *Just War and Gulf War* (1991), Jean B. Elshtain'in *But Was it Just?: Reflection on the Morality of the Persian Gulf War* (1992) adlı kitapları buna birer örnektir.

Bu gibi yaklaşımların arka planını ortaya koyabilmek için bu yazıda ilk olarak Eski-Ahit bağlamında Yahudiliğin, Hıristiyanlık-taki haklı savaş teorisine ne tür bir etkisinin olabileceğini ortaya koymaya çalıştıktan sonra başta İncil metinleri olmak üzere Pavlus'un mektuplarını da göz önüne alarak kutsal sayılan metinlerin konuya bakışını aktarmaya gayret edeceğiz. Ardından Konstantine öncesi ve sonrası özellikle Hıristiyan ilahiyatı için önemli olan Kilise Babalarından bazılarının görüşlerini dile getirip kavramın şekillenmesi ile ilgili bir çerçeve sunmaya çalışılacağız.

Eski-Ahit'te Savaş Anlayışı:

Yahudilik'te kutsal savaş anlamını ifade eden terimlerin başında Tanrı'nın/Yahve'nin savaşları şeklinde tercüme edilen *milhamot Yahveh* gelir. Bu deyim çok sık olmamakla beraber '*Rabbin Savaşları Kitabı'nda şöyle yazılıdır*'³; Saul, Davut'a 'yalnız hatırım için yiğitçe davran ve *Rabbin savaşlarını sürdür*'⁴; 'Rab kesinlikle efendimin soyunu sürdürecektir; *çünkü efendim Rabbin savaşlarını sürdürüyor*'⁵; 'bütün bu topluluk, Rabbin kılıçla, mızrakla kurtarmadığını anlayacak, zira *savaş zaten Rabbindir!* O sizi elimize teslim edecek'⁶, 'Rab kuşaklar boyunca Amalekliler'e karşı savaşacak'⁷ gibi metinlerde geçmektedir.⁸

İsrail halkında Tanrı, savaşçı bir kimliğe sahiptir. İsrail'in Tanrısı, Eski Yakın Doğu ülkelerinin çoğunda olduğu gibi *insanların yerine savaşan bir Tanrı* olarak görülür. Bu tür bir Tanrı anlayışında, kabile için savaşan Tanrı önemlidir. Çünkü bir kabileye ait olan Tanrı, o kabilenin düşmanlarını yenmek için savaşan bir konuma da sahiptir. İsrail Tanrısı da bu düşüncenin etkisiyle olsa gerek savaşçı bir Tanrı olarak görülür. İsrail Tanrısı'nın savaşçı bir kimliğe bürünmesinde, Mısır'dan çıkış ve İsrail'in ilk millî düşma-

³ Sayılar 21:14.

⁴ I. Samuel 18:17.

⁵ I. Samuel 25:28.

⁶ I. Samuel 17:47.

⁷ Çıkış 17:16. Ayrıca bkz.: Mezmurlar 24:8.

⁸ Gwilym H. Jones, *Holy War or Yahveh War, Vetus Testamentum*, 25/3, (Temmuz) 1975, s. 644; Reuven Firestone, *Conceptions of Holy War in Biblical and Qur'anic Tradition, Journal of Religious Ethics*, 24/1, (İlkbahar) 1996, s. 101.

nı olan Mısırlılar'ın yenilgiye uğratılması en azından düşüncenin gelişimindeki ilk duraklardan biridir.⁹

Klasik anlamda Yahudilik'teki kutsal savaş olgusunu, Tesniye Kitabı temel iki noktada ortaya koymaktadır. Buna göre;

a) Yahudiler, Tanrı tarafından kendilerine tahsis edilmiş topraklar için savaşa girmektedir. Bu düşünce, "Tanrımız Rab Horev'de bize 'bu dağda yeteri kadar kaldınız' dedi, 'haydi kalkın, Arava'da, dağlık bölgede, Şefela'da, Negev'de ve Akdeniz kıyısında yaşayan bütün komşu halklara, Amorlular'ın dağlık bölgesine, büyük Fırat Irmağı'na kadar uzanan Kenanlılar ülkesine ve Lübnan'a gidin. Bu toprakları size verdim. Gidin, atalarınıza, İbrahim'e, İshak'a, Yakup'a ve soylarına ant içerek söz verdiğim toprakları mülk edinin" metninde açık bir şekilde dile getirilmektedir.¹⁰

b) İsraililer, putperestlerle ve putperestlikle bir araya gelmemek için savaşır. Bu tema şöyle aktarılır:

Tanrınız Rab mülk edinmek üzere gideceğiniz ülkeye sizi götürdüğünde, önünüzden birçok ulusu -Hititler'i, Girgaşlılar'ı, Amorlular'ı, Kenanlılar'ı, Perizliler'i, Hivliler'i, Yevuslular'ı, sizden daha büyük ve daha güçlü yedi ulusukovacak. Tanrınız Rab bu ulusları elinize teslim ettiğinde, onları bozguna uğrattığınızda, tümünü yok etmelisiniz. Bu uluslarla antlaşma yapmayacaksınız, onlara acımayacaksınız. Kız alıp vermeyeceksiniz. Kızlarınızı oğullarına vermeyeceksiniz; oğullarınıza da onlardan kız almayacaksınız. Çünkü onlar oğullarınızı beni izlemekten saptıracak, başka ilahlara tapmalarına neden olacaklardır. O zaman rab size öfkelenecek ve sizi çabucak yok edecek. Onlara şöyle yap-

⁹ Firestone, *Conceptions of Holy War in Biblical and Qur'anic Tradition*, s. 102.

¹⁰ Tesniye 1:6-8. Ayrıca benzer metinler için bkz.: Tesniye 2:25-37; 3:1-22; 6:10-12; 7:1; 9:1-3; 11:23-25; 20:1-18; 29:6-8; 31:3-6. Arz-ı Mev'ud olarak dile getirilen bu topraklarla beraber Tesniye'de, İsrailoğullarının, hiçbir hakkının olmadığı topraklardan da bahsedilmektedir. Bunlar için bkz.: Tesniye 2:4-5, 18-23. Tesniye'nin dışında Yeşu'ya da Musa gibi vaat edilmiş topraklardan bahsedildiği ve onun, ordusuyla beraber bu bölgeye girdiklerinde erkek, kadın, genç, ihtiyar, öküz, koyun, eşek gibi *tüm nefes alan* herkesi öldürdüğü bildirilir. (Yeşu 1-11).

caksınız: Sunaklarını yıkacak, dikili taşlarını parçalayacak, Aşera putlarını devirecek, öbür putlarını yakacaksınız.¹¹

'Onlar oğullarınızı beni izlemekten saptırarak' söylemi, en azından yapılan mücadelenin temel bağlamını vermesi açısından önemlidir. Ayrıca metinlerde eğer İsrailoğulları da putperestler gibi bir takım putlara taparlarsa, onlara da aynı şiddetin uygulanması yönünde Tanrı'nın onayının olduğu ima edilmektedir.

Belirtilen iki maddenin dışında savaş kültürünün anlaşılması için önemli katkıda bulunacak değişik metinler de bulunmaktadır. Yakup'un kızı Dina'nın ırzına geçen Hivli Hamor'un oğlu Şekem, Yakup ve oğulları'na gelip Dina'yla evlenmek istediğini bildirir. Onlar da *sünmetsiz* bir kişiyle, onun evlenemeyeceğini söyleyip Şekem'in kabilesinin tüm erkeklerinin sünnet olmasının gerektiğini belirtirler. Ancak bu söz, onlara tuzak kurmak içindir. Kabilenin erkeklerinin sünnet olmasından üç gün sonra Yakup'un iki oğlu gider ve tüm erkekleri öldürüp Dina'yı alır ve orayı yağmalarlar.¹² Levili bir adamın cariyesine, Benyaminoğulları'nın bulunduğu Giva'da tecavüz edilmesi, diğer İsrailoğulları tarafından savaş nedeni olarak görülür ve İsrailoğullarının kollarından biri olan Benyaminoğulları'na, diğer gruplar savaş açıp onları yok eder.¹³ Görüldüğü üzere bu tür olgular, savaş nedeni olarak algılanmaktadır.

Savaş nedeni olarak zikredilen metinlere ek olarak Kitab-ı Mukaddes'te savaş stratejisi şeklinde yorumlanabilecek değişik metinler bulunmaktadır. Buna göre;

a) *Savaşa katılacaklar*: Savaşa katılacakların, sadece savaşı düşünmeleri gerekir. Bu bağlamda *yeni ev yapıp içinde hiç oturamayanlar, bağ dikip üzümünü toplamayanlar, bir kızla nişanlanıp evlenmeye zaman kalmadan savaşa katılmak için gelenlerin, geri dönmeleri istenir.*¹⁴

¹¹ Tesniye 7:1-5. Ayrıca benzer metinler için bkz.: Tesniye 7:16-26; 12:1-3; 12:29-13:1; 13:2-19; 16:21-22; 17:2-7; 18:9-14.

¹² Tekvin 34:1-28.

¹³ Hakimler 19-20. baplar.

¹⁴ Tesniye 20:5-7.

Ayrıca savaşa katılmak isteyen kişilerin, gönüllü olarak gelmiş olmaları gerekir.¹⁵

b) *Hakimler ve rabbilerin konuşması*: Savaşa başlamadan önce *Tesniye* ve *I. Samuel*'de belirtildiği üzere *kahin* gelip konuşma yapar ve savaşıları cesaretlendirir.¹⁶

c) *Savaş öncesi*: Savaşa girmeden önce bölge halkına barış önerilir. Eğer bu kabul edilirse oranın halkı hizmetçi olarak kullanılabilir. ¹⁷

d) *Meyve ağaçları*: Kuşatmanın uzun sürmesi halinde tabiata veya meyveli ağaçlara nasıl davranılacağı ile ilgili metin şöyledir: "Ağaçları balta vurup yok etmeyeceksiniz. Ağaçların ürünlerini yiyebilirsiniz, ama onları kesmeyeceksiniz. Çünkü kırdaki ağaçlar insan değil ki kuşatma altına alınsınız. Yalnız ürün vermediğini bildiğiniz ağaçları kesip yok edebilirsiniz. Sizinle savaşan kenti ele geçirene dek kesilen ağaçları kuşatma işinde kullanabilirsiniz".¹⁸

e) *Kadın esirler*: Savaş sonrası esirler hakkında *Tesniye*'de şu açıklama yapılır.

Esirler arasında gezerken sevdiğiniz güzel bir kadın görürseniz onu kendinize eş olarak alabilirsiniz. Onu evinize götürün. Başını tıraş etsin, tırnaklarını kessin. Üzerinden tutsaklık giysilerini çıkarsın. Evinizde otursun. Anne babası için bir ay yas tutsun. Sonra kadını alan kişi onunla yatabilir. Erkek ona koca, kadın da ona karı olacak. Kadından hoşnut kalmazsa onu özgür bıraksın. Kadınıla yattığı için onu parayla satmasın, ona köle gibi davranmasın.¹⁹

f) *Ganimet dağıtımı*: Savaş esnasında tüm mal, havyan ve sürüleri yağmalayan savaşçılar, bunları Musa, Kahin Elazar ve İsraililer'in oturduğu yere getirirler. Musa, onların bütün kadınları sağ bırakmalarına kızar. Ardından tüm erkek çocukların ve erkekle yatmış kadınların öldürülmesini emredip sadece bakire kadınları kendile-

¹⁵ Hakimler 5:2.

¹⁶ Tesniye 20:2; I. Samuel 10:1.

¹⁷ Tesniye 20:10-11.

¹⁸ Tesniye 20:19-20.

¹⁹ Tesniye 21:10-14.

ri için ayırmalarını söyler. Bundan sonra elde edilen ganimeti, ateş ve su ile temizleten Musa'ya, Tanrı şöyle der:

Sen, Kahin Elazar ve topluluğun aile başları, ele geçirilen insanlarla hayvanları sayacaksınız. Ele geçirilenleri savaşa katılan askerlerle topluluğun geri kalanı arasında paylaşacaksınız. Savaşa katılan askerlere düşen paydan ...vergi olarak Rabbe beş yüzde bir pay ayıracaksın. Bu vergiyi askerlere düşen yarı paydan alacak, Rabbe armağan olarak Kahin Elazar'a vereceksin. Öbür İsraililer'e düşen yarıdan, ... ellide birini alıp Rabbin Konutunun hizmetinden sorumlu olan Levililer'e vereceksin.²⁰

II. *Tarihler* Kitabı da Tanrı'nın savaşçılığını veya İsrailoğulları'nın yaptığı savaşın Tanrıya ait olduğunu belirtmektedir. Buna göre Moavlılar ile Ammonlular, Yahuda Kralı Yehoşafat'a saldırmayı tasarlarlar. Bunu haber alan Yehoşafat, tapınağa gidip

...Ey Tanrımız, bu ülkede yaşayanları halkın İsrail'in önünde kovan ve ülkeyi sonsuza dek dostun İbrahim'in soyuna veren sen değil misin?... İşte Ammonlular, Moavlar ve Seir dağlık bölgesinde yaşayanlar! *Mısır'dan çıktıktan sonra İsraililer'in onların ülkesine girmelerine izin vermedin... Ama bak, bunun karşılığını bize nasıl ödüyorlar!... Ey Tanrımız, onları yargılamayacak mısın?"* diye yakarır.

Bunun üzerine Rabbin'in ruhu, oradakilerin biri aracılığıyla "Ey Kral Yehoşafat, ey Yahuda halkı ve Yeruşalim'de oturanlar, dinleyin! Bu büyük ordudan korkmayın, yılmayın! *Çünkü savaş sizin değil, Tanrı'nındır"* (20:1-20) diyerek, savaşın kime ait olduğunu net bir şekilde ortaya koyar. Ayrıca Mısır'dan çıktıktan sonra görülen mucizeler sonucunda Rab'be ezgiler söyleyen İsraililer, Rabbin *savaş eri*²¹ olduğunu belirtip böylece Tanrı'ya bakışlarını ortaya koyarlar.

Tanrı hakkında *kutsal savaşçı* şeklindeki bir ifadenin O'nun, zulme uğramış insanların yardımına koşması anlamına geldiği iddia edilmektedir. Bu bağlamda Kitab-ı Mukaddes'teki Tanrı'nın

²⁰ Sayılar 31:1-31.

²¹ Çıkış 15:3.

savaşçılığı ile ilgili metinler de O'nun, insanlığı kurtarış planına işaret etmesi olarak yorumlanmakta ve bir anlamda 'savaş her zaman kötüdür; ancak, bu olgu, Tanrıya yabancı değildir' şeklinde bir anlama götürülmeye çalışılır.²²

Yahudilik'teki Tanrı anlayışı, kutsal savaş veya Tanrı adına yapılan savaş düşüncesinde etkin olarak görülmektedir. Çünkü Tanrı, tarihe müdahil bir varlık olarak tasvir edilir. Bu fikir, her şeyin Tanrı'nın izni veya onayı ile gerçekleştiğini peşinden getirir. Buna göre olumsuz bir gelişme dahi Tanrı'nın, tarihe müdahalesi olarak algılanabilir.²³ Tesniye Kitabı, özetle, eğer Tanrı Yahve'nin buyruklarına uyulursa, vaat edilmiş toprakların onlara verileceğini ve onlarla beraber olacağını ön plana çıkartan bir anlayışı gözler önüne sermektedir.

Tanrı Yahve'nin, kendisine itaat edilmediği zaman İsrailoğulları'nı yarımsız bırakacağını çok açık bir şekilde anlattığı Akan olayı, Yeşu Kitabı'nda zikredilir. Buna göre Zerah oğlu, Zavdi oğlu, Karmi oğlu Akan, Tanrıya adanmış eşyaların bazılarını alır ve çadırında saklar. Bu arada Yeşu, Ay Kenti'nin fethedilmesiyle uğraşır. Buranın fethi için çok fazla kişiye ihtiyacı olmadığını bildiren haberciler dönünce üç bin kişilik bir orduyu oraya gönderir. Ancak Akan'ın adanmış eşyaları almasından dolayı ordu hezimete uğrar ve Yeşu, "Ey Egemen Rab, bizi Amorlular'ın eline teslim edip yok etmek için mi Şeria Irmağı'ndan geçirdin? Keşke halimize razı olup ırmağın ötesinde kalsaydık" der. Bunun üzerine Yehova, Yeşu'ya şöyle cevap verir:

Ayağa kalk! Neden böyle yüzüstü kapanıyorsun? İsraililer, günah işlediler. Onlarla yaptığım ve yerine getirmelerini buyurduğum antlaşmayı bozdular. Koşulsuz adanmış eşyaların bir kısmını çalıp kendi eşyaları arasına gizlediler ve yalan söylediler. İşte bu yüzden İsraililer, düşmana karşı tutunamıyor, arkalarına dönüp düşmanlarının önünden kaçıyor.

²² Marvin E. Tate, "War and Peacemaking in the Old Testament", *Review and Expositor*, 79/4, (Sonbahar) 1982, s. 592.

²³ Bu anlayışın ortaya konduğu metinler için bkz.: II. Krallar 24:1-4; Yeremya 21:3-7; 22:6-7, 24-27.

Çünkü lanete uğradılar. Sizde bulunan adanmış eşyaları yok etmezseniz, artık sizinle birlikte olmayacağım.²⁴

Bu metin de Tanrı Yahve'nin yardımı olmadan, İsrailoğulları'nın başarılı olamayacaklarını ve onların savaşlarının arka planında, Tanrı fikrinin yattığını göstermektedir.

Gerhard von Rad, Kitab-ı Mukaddes'te anlatılan savaşın, Tanrı'nın savaştaki konumu, tutumu ve savaşı yönlendirmesiyle ilgili metinler düşünülürse kutsal savaş (*Holy War*) olarak tanımlanacağını belirtir. Ancak Rudolf Smend, Kitab-ı Mukaddes'te dile getirilen savaşın, Yahve'ye hizmet amaçlı olmasından dolayı kutsal savaş yerine *Yahve'nin savaşı* olarak tanımlanmasının daha yerinde olacağını belirtir.²⁵

Yahudilik'te bahsedilen anlamda savaş fikrinin temelini, Kenan kültüründe arayanlar vardır. Buna göre *Davut'tan önceki dönemde* köle olan kişiler, kendilerini bu kölelikten kurtaran Tanrı'nın yani Yahve'nin, kurtuluşlarındaki rolüne binaen böyle bir yoruma giderler.²⁶ Burada dile getirilmeye çalışılan anlayış, Eski-Ahit'teki, Yahve'nin savaşçı kimliği ile ilgili metinlerin, Mısır'dan kurtulmuş kişilerin Tanrı yorumlamalarına dayandığını ima etme gayretidir.

Bazı araştırmacılara göre Eski-Ahit'teki savaş fikrinin anlaşılması için ilk olarak *shalom* (barış, selam) kavramının, İsrailoğullarında uyandırdığı anlamının tanımlanması gerekir. Bu hususta Hanson'a göre *shalom*, *kaosun girmesine izin verilmeyen ülke, vatan* anlamına gelir. Çıkış Kitabı'na göre *shalom*'un olduğu ülkede, Yahve'den başka bir ilaha kurban kesme, yalan, haksızlık, kötülük, yardım etmeme, adaletsizlik, rüşvet, baskı, dul ve öksüzün hakkını

²⁴ Yeşu, 7:1-13.

²⁵ Susan Brooks Thistlethwaite, "You May Enjoy the Spoil of Your Enemies": *Rape as Biblical Metaphor for War*, *Semeia*, 6/1, 1993, s. 67. Kitab-ı Mukaddes'te dile getirilen Yahve'nin savaşçılığı ile ilgili temaların, bir metafor olduğunu belirtenler de bulunmaktadır. Buna göre "Yahve'ye atfedilen, *baba, eş* gibi terimler nasıl metafor anlamında algılanıyorsa, bu deyim de bu bağlamda düşünülmelidir" denilmektedir. Geniş bilgi için bkz.: Marc Brettler, "Images of YHWH the Warrior the Psalms", *Semeia*, 61/1, 1993, s. 137.

²⁶ Paul D. Hanson, *War and Peace in Hebrew Bible, Interpretation*, 38/4, (Ekim) 1984, s. 345.

yeme, tefecilik, faiz vb. uygulamalar yapılmaz.²⁷ Bu anlamda shalom, insanların gayretleri ve çalışmalarından çok, tek ve kurtarıcı olan biricik Yahve'nin çizdiği şekildeki bir plana uymakla meydana gelir. Zamanla shalom'a yaklaşımlarda bir takım değişiklikler meydana geldiğini ve krallar döneminde, kralların yaptıklarının, Yahvistik anlamda shalomun karşılımadığını dile getiren yazar, bu açıdan sürgün döneminden sonraki shalom fikri ile kralar ve bu periyodun devamındaki zaman içindeki shalom düşüncesinin farklı olduğunu belirtir.²⁸ Yazar burada, shalom ile savaş kavramını bir arada düşündürerek, Eski-Ahit'te dile getirilen savaş temalarını, shalom'un bozulmasının önüne geçme anlayışı olarak görmektedir.

Yahudi ilahiyatı için önemli bir dönüm noktası olan I ve II. diasporalar, dönemin teologlarının dünyaya ve olup bitenlere ilişkin görüşlerine yön veren önemli unsurlardır. Bu bağlamda en azından diasporadaki bir Yahudi için, Tanrı'nın her zaman yanlarında olacağı düşüncesine sahiplik, büyük bir güven duygusu verir. İnsanların dünyaya bu gözle bakabilmeleri için Tanrı hakkında böyle bir tasavvurun oluşması veya oluşturulması, diaspora hayatının canlı şahitleri ve bunu metinlerden öğrenenler için dikkat çekici bir unsur olsa gerektir.

Eski-Ahit'teki –belki de genel anlamda- savaşla ilgili temalara karşı üç tür yaklaşımın olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi (i), bu tür metinler karşısında susmayı tercih etmektir. İkincisi (ii), bu metinleri göz önüne alarak Tanrı Yahve'nin savaşçı olduğu gibi ona inananların da savaşçı olduğunu ortaya koyan görüştür. Buna yerinde bir örnek olması açısından Amerika, Vietnam'la savaşa girerken ortaya çıkan barış yanlılarına karşı, son dönem Kitab-ı Mukaddes teologlarından biri olan G. Ernest Wright'ın, "*Yahve, barış yanlısı değildi. Ben de değilim*" diyerek cevap vermesi dikkat çekicidir. Üçüncüsü (iii) ise Eski-Ahit ile Yeni-Ahit arasında birçok teolojik konuların tartışılmasına neden olan yaklaşımdır. Rudolf Bultmann gibi teologlar, Eski-Ahit kehanetleri ile Yeni-Ahit'in

²⁷ Çıkış 22:16-31 ile 23:1-10.

²⁸ Hanson, *War and Peace in Hebrew Bible*, s. 347-355.

örtüşüp örtüşmediği hakkında sorgulama ihtiyacını hissedip Eski-Ahit'in, kendi içyapısında geçerli olduğunu dile getirir.²⁹ Bu bağlamda Bultman gibi teologlardan önce Marcion'un, Eski-Ahit'in Tanrı'sının "kötü"; Yeni Ahit'inin ise "iyi" ve "sevgi" Tanrısı olduğu söylemi, daha ilk dönemlerden itibaren Hıristiyan ilahiyatındaki bakış açılarına bir örnek teşkil etmektedir.

Yukarıda belirtilen üç temaya dayanarak savaşa katılıp katılmama hakkında genel anlamda üç tür yaklaşımın varlığından söz edilebilir. Bunlardan birincisi (i), *pasif* durmak yani savaşa katılmamak; ikincisi (ii), *haklı* bir nedenle savaşa dahil olmak ve üçüncüsü (iii) ise *kutsal savaş* şeklinde bir tutum sergilemektir. Klasik dönemlerde olduğu gibi modern zamanlarda da Kutsal Kitap'taki savaşla ilgili metinler, ya Tanrı'nın savaşmayı emrettiği ya da haklı yani adil bir savaşa Tanrı'nın izin verdiği şeklinde yorumlanmaya çalışılır.³⁰

Haklı savaş teorisinde önemli bir arka plan olacağını düşündüğümüz Eski-Ahit metinlerini zikrettikten sonra yazının ana teması olan Hıristiyan ilahiyatının bakış açısını ortaya koymaya geçebiliriz.

Hıristiyanlık'ta Haklı Savaş

Helenistik kültürü ve Gnostik düşünce ile beraber Yahudilik de Hıristiyanlık üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Böyle bir köken birliği, Hıristiyanlar ile Yahudilere karşı olan tutumun benzer olmasında etkindir. Nitekim ilk zamanlarda Hıristiyanlık, Yahudilik'ten ayrı tutulmadığı için (en azından 66-70 arasındaki Yahudi-Roma savaşına kadar) dönemin imparatorlarının Yahudilere davranışları aynı zamanda Hıristiyanlara olan tutumu da ortaya koyar. Bu bağlamda Yahudilere karşı tavır da dönemin imparatorlarıyla yakından ilgilidir. Genel anlamda Roma, diğer dinlere kısmen de olsa bir serbestlik verir. İlk dönem Hıristiyanların savaşa ilişkin yaklaşımlarında bu çizgi önemlidir.

²⁹ Hanson, *War and Peace in Hebrew Bible*, s. 342.

³⁰ Susan Niditch-Amherst College, *War, Women, and Defilement in Numbers 31, Semeia*, 61/1, 1993, s. 41-42.

Hıristiyanlık tarihindeki tutumlara binaen şiddet veya savaş bağlamında Hıristiyanlar, “barışçı” (pacifist)³¹, “savaşçı” (crusade)³² ve “haklı savaş” taraftarı (just war) olarak sınıflandırılabilir. Buradaki ayırım, şiddeti içeren bir fenomene yönelik tutumla yakından ilişkilidir. Bu hususta ilk dönemde yani Constantine öncesi (MS. IV. Yüzyıl öncesi) Roma İmparatorluğu’nda büyük eziyet gören Hıristiyanlar, daha çok barışçı denilebilecek bir konumdadır. Çünkü dönemin sosyo-politik gücü, Roma inançlarına karşı durmaları nedeniyle Hıristiyanların aleyhine işler. Konstantin ile birlikte imparatorluk dini olma yönünde büyük bir aşama kaydeden Hıristiyanlık, dönem öncesi kaydetmiş olduğu gücüne *güç* katar ve bu unsur, kilisenin öteki olarak algıladığı kişi, kurum ve toplumlara bakışını etkiler. Böylece savaş gibi şiddet içeren bir olayda, savaşa karşı olmak değil; savaşın *hangi tarafında* bulunduğu öne çıkar. Bu tutum, haklı savaş şeklinde ifade edilen teorinin oluşmasında önemli bir dayanaktır.

Haklı savaş teorisine gelmeden önce en azından bu düşüncenin köklerinin, nerelere dayandırılmaya çalışıldığını göstermek için ilk olarak İsa’nın; ardından da günümüz Hıristiyanlığının mimarı olan Pavlus’un söylemlerine göz atmak yerinde olacaktır.

İsa’nın söylemlerinde iki tema görülmektedir. Bunların ilki, tam bir barışçı hatta kendine yapılan kötülüğe dahi iyilikle karşılık veren bir tutumdur.

‘Kılıç çekenlerin hepsi kılıçla ölecek’³³, ‘göze göz diş diş denildiğini duydunuz. Ama ben size diyorum ki *kötüye karşı direnmeyin. Sağ yanağımıza bir tokat atana öbür yanağımızı da*

³¹ John Yoder, J. A. Toews gibi yazarlar, bu tutuma birer örnek olarak gösterilebilir. Kilise hareketleri içinde Anabaptistler, Mennoniteler ve Kuveykırlar, barışçı bakış açısını savunmalarıyla öne çıkarlar. Onlara göre Hıristiyanlar, hiçbir şiddet eylemine ve savaşa katılmamalıdır. Bu bağlamda ileride dile getirilecek olan meşhur Dağ Vaazı önemli bir dayanak olarak kullanılır.

³² Tanrı’nın isteğinin yerine getirildiğine inanılan savaşın, Haçlı Savaşı olarak tanımlanması, bu kavrama bakışı göstermesi açısından önemlidir. (Henlee H. Barnette, *War and the Christian Conscience, Review and Expositor*, 66.5, (Mayıs) 1969, s. 81). Bu bakış açısını Sherwood E. Wirt, Carroll R. Stegall gibi yazarlar savunur.

³³ Matta 26:52.

*çevirin...Komşunu sev, düşmanından nefret et denildiğini duyduunuz. Ama ben size diyorum ki, düşmanlarımızı sevin, size zulmedenler için dua edin*³⁴, *'düşmanlarımızı sevin*³⁵, *'komşunu kendin gibi sev*³⁶.

Nitekim söyleminin odak noktaları arasında tövbeye çağırma, tanrısal krallığın yakınlığı, kendi krallığının bu dünya olmadığı gibi temalar, İsa'nın bu dünyaya ve dünyevi mücadelelere bakışını göstermesi açısından birer işaret taşlarıdır.

Tam bir barışçı figürü çizen bu söylemlerle beraber öte yandan hem kendi hayatında hem de söylemlerinde ortaya koyduğu şekliyle İsa'nın, güç kullanmaya yönelik bir tutumunu da İnciller aktarmaktadır:

*'Yeryüzüne barış getirmeye geldiğimi sanmayın! Ben barış değil, kılıç getirmeye geldim*³⁷; *'Ben dünyaya ateş yağdırmaya geldim. Keşke bu ateş daha şimdiden alevlenmiş olsaydı! Katlanmam gereken bir vaftiz var. Bu vaftiz gerçekleşinceye dek nasıl da sıkıntı çekiyorum! Yeryüzüne barış getirmeye mi geldiğimi sanıyorsunuz? Size hayır diyorum, ben ayrılık getirmeye geldim. Bundan böyle bir evde beş kişi, ikiye karşı üç, üçe karşı iki bölünmüş olacak. Baba oğluna karşı, oğul babasına karşı, anne kızına karşı, kız annesine karşı, kayna-gelinine karşı, gelin kaynanasına karşı olacaktır*³⁸.

Bunların dışında kendisinin, tapınağın asli fonksiyonunu göz ardı edip ticarethaneye çevirenlere,³⁹ dinin özünden uzaklaştığını iddia ettiği din adamlarına⁴⁰ karşı tutumları da bu bağlamda göz önüne alınabilir. Ayrıca Sezar'ın hakkını Sezar'a, Tanrı'nın hakkını Tanrıya verme⁴¹ söylemini, din-devlet ilişkisi açısından işleyip ve eğer devlet, bir tehlike görürse bunun bertaraf edilmesi için savaş kararını alabilir şeklinde yorumlayanlar da vardır. Ancak bu met-

³⁴ Matta 5:38-48.

³⁵ Luka 6:35.

³⁶ Markos 12:31.

³⁷ Matta 10:34.

³⁸ Luka 12:49-53. Benzer temayı işleyen metinler için bkz. Luka 22:36

³⁹ Matta 21:12-13; Markos 11:15-17 vb.

⁴⁰ Matta 23:1-38; Markos 12:38-39 vb.

⁴¹ Matta 22:21.

nin içeriğine bakıldığından konu, vergi ile ilgilidir. Hem barış yanlıları hem de savaş taraftarı olanlar, metnin bu hususta olduğuna itiraz etmez. Problem, vergi temasının veya vergi toplama otoritesinin, devletin aldığı diğer kararları da kapsayıp kapsamadığındadır. Eğer kapsıyor olarak bakılırsa, devletin açtığı savaşa katılmakta bir beis yoktur. Ters durumda ise -ki bunu barış yanlıları savunur- bu tür bir eyleme katılmak doğru değildir. Ayrıca İsa'nın, aslı günah teolojisi bağlamında insanların günahını kaldırmak için geldiği yönündeki doğma da Hıristiyanlıktaki şiddet temasının köklerinden biri olarak algılanabilmektedir. Çünkü Tanrı, insanlığın kurtarılışı için İsa üzerinden çarmıhta acı çekerek bedel ödenmesini öngörmektedir.

İsa sonrası dönemde günümüz Hıristiyanlığının çizgisinin belirlenmesinde önemli bir figür olan Pavlus, Tanrı merkezli bir söylemden Mesih merkezli bakış açısına geçişin odak noktası olarak görülür. İsa gibi Pavlus da tövbe, tanrısal krallığın yakınlığı ve buna göre hazırlık yapmanın gerekliliğinden bahsetmekle birlikte bu beklentiyi gelecekteki bir zamana refere eder.

Kötülüğe karşı iyilik etme prensibi hakkında İsa'nın ifadelerine yakın bir yaklaşım içinde olan Pavlus, Romalılara mektubundan bunu şöyle dile getirir:

Sevginiz ikiyüzlü olmasın. Kötülükten tiksinin, iyiliğe bağlanın... *size zulmedenler için iyilik dileyin. İyilik dileyin, lanet etmeyin. Sevinenlerle sevinin, ağlayanlarla ağlayın...hiç kimseye kötülüğe karşı kötülük etmeyin. Herkesin gözünde iyi olanı yapmaya dikkat edin. Mümkünse elinizden geldikince bütün insanlarla barış içinde yaşayın. Sevgili kardeşler, kendi öcünüzü kendiniz almayın; bunu Tanrı'nın gazabına bırakın. Çünkü şöyle yazılmıştır: Rab diyor ki öç benimdir, kötülüğün karşılığını ben vereceğim. Ama düşmanın acıkmışsa onu doyur. Susamışsa su ver. Bunu yapmakla onu utanca boğarsın. Kötülüğe yenilme, kötülüğü iyilikle yen.⁴²*

Metnin de çok açık bir şekilde ifade ettiği üzere, Pavlus teolojisinde de kötülüğe karşı kötülük değil; iyilik yapmak esastır. Ayrı-

ca Pavlus, kişilerin kendi öçlerini kendilerinin almamalarını tavsiye eder. Bu tema sonraki dönemlerde savaş kararının verilmesi için gerekli olan *otorite* bağlamında düşünülebilir. Ancak Pavlus'un, dönemin hükümetine karşı olan tutumunda farklı yorumlara yol açabilecek bir takım söylemleri vardır. *I. Korintlilere* adlı mektupta, Hıristiyanların kendi aralarındaki davaları *imansızların* yani Roma mahkemelerinin önünde görmelerinin doğru olmadığını söylerken⁴³; Romalılara gönderdiği talimatta ise yönetimlerin kaynağının Tanrı olduğunu⁴⁴ ve bundan dolayı yönetime karşı direnmeyip itaat etmenin gerekliliğini⁴⁵ belirtir. Pavlus'un, içinde bulunulan ve yasalarına bağlı olunan hükümetin kurallarına uymanın gerekliliği şeklindeki vurgusu ve bunun ardından eğer kişi, kötü olan bir şey yaparsa bunun da cezasız kalmayacağı söylemi, günümüz Hıristiyanlığı için önemli referanslardır. Nitekim Pavlus, hükmedenin boş yere kılıcı taşımadığını⁴⁶ söyleyerek yapılan hatanın karşılıksız kalmayacağı yönündeki eğilimini dile getirir.

Vaftizci Yahya'nın, yanına gelen askerlere 'kaba kuvvetle ya da yalan suçlamalarla kimseden para koparmayın, ücretinizle yettin'⁴⁷ tavsiyesi, haklı savaş teorisine yakın duranlar için önemli bir diğer referanstır. Çünkü Yahya, en azından bu metinde askerlik müessesesine karşı çok olumsuz bir tavır sergilememektedir. Ancak Hıristiyan ilahiyatında Yahya'ya biçilen rol ile İsa'nın konumu arasında ciddi bir takım farklılıkları işlemek önemli bir noktadır. Nitekim İncil metinlerine göre Yahya 'su ile vaftiz' ederken; İsa 'Kutsal Ruh ve ateş' ile bu işlemi gerçekleştirir. Bu düşünce yapısını haklı savaş literatürü için yorumlarsak İsa, Yahya'dan daha üst derecede bir öğreti getirmelidir. Bu bağlamda Yahya'nın söylemi-

⁴³ I. Korintliler 6:1-6.

⁴⁴ Pavlus'un böyle bir karar vermesine zemin hazırlayan metinler arasında İsa'nın, tutuklandıktan sonra Pilatus'a 'sana gökten verilmemiş olsaydı, benim üzerimde hiçbir yetkin olmazdı' (Yuhanna 19:11) söylemi önemlidir. Çünkü Pilatus, İsa'yı çarpmıha germe kararında en azından son mercidir ve İsa, onun bu fiilini, Tanrı'nın onayladığı bir eylem olarak yorumlayıp karşı çıkmaz.

⁴⁵ Romalılar 13:1-7; Titus 3:1; I. Petrus 2:13-14.

⁴⁶ Romalılar 13:1-7.

⁴⁷ Luka 3:14.

ni, haklı savaş literatürüne kolayca aktarabilmek, çok dolaylı bir yorum olur.

Apokaliptik örneklerin bol bir şekilde görülebileceği *Vahiy* kitabı, eskatolojik beklentinin açıkça ortaya konulduğu bir eserdir. Metindeki kızıl bir atın, dünyadan barışı kaldırmak için çıktığı söylemi, metnin yazıldığı dönemdeki sıkıntıları gözler önüne serek insanları eskatolojik beklentilere yönlendirir. Zira metnin kendisi de belirttiği üzere⁴⁸ sıkıntıların/acıların çekildiği bir zaman diliminde yazılır. Ayrıca buradaki şiddet veya savaş teması, dikkat edileceği üzere herhangi bir sosyal olay şeklinde değil; Tanrı'nın bir misyonu veya planı dairesinde aktarılır. Yani bu sıkıntılar, Tanrıya rağmen değil, Tanrı'nın planı çerçevesinde gerçekleşiyor izlenimi verilir.

Haklı savaş bağlamında Yeni-Ahit metinlerine bakanlar, bir yüzbaşının imanını,⁴⁹ çarmıh hadisesinden sonra bir yüzbaşı ile yanındaki askerlerin İsa'nın tanrısal yönünü onaylamalarını,⁵⁰ Kornelyus adındaki bir yüzbaşının iman etmesini⁵¹ kavrama delil olarak getirirler. Burada ifade edilmeye çalışılan olgu, en azından savaşın içinde olan kişilerin de İsa tarafından hoş görüldüğü ve onlardan da iman edenlerin olduğunu gösterme gayretidir. Ancak amacı savaş veya şiddet ile ilgili bir durumu açıklama olmayıp bir iman vakiasını ortaya koymaya çalışan metinlere böyle bir içerik yüklemek, metni farklı bir yöne çekme şeklinde algılanabilir.

Buraya kadar görüleceği üzere en azından kutsal metinler çerçevesinde haklı savaş söylemi için net bir referans bulabilmek kolay değildir. Hıristiyan ilahiyatına bakılırsa sonucun böyle olması en doğal sonuçtur. Çünkü İsa, hiçbir zaman kendini bu dünyaya ait görmez, tanrısal krallığın gelişinin yakınlığından bahseder, takipçileri olan havariilere yazılı bir metin bırakmaz veya yaz-

⁴⁸ Vahiy 1:9; 2:10, 12-13. Eskatolojik beklentilerin Hıristiyanlık'taki şiddet anlayışına kaynaklık etmesi hakkında bkz. Şinasi Gündüz, *Küresel Sorunlar ve Din*, Ankara, 2005, s. 35-40.

⁴⁹ Matta 8:5-13; Luka 7:1-10.

⁵⁰ Matta 27:54; Markos 15:39.

⁵¹ Rasullerin İşleri 10.

dırmaz, havariler de tanrısal krallığın gelmesi için bir beklenti içine girerler. Bu bağlamda İsa'dan ve havarilerinden devlet, maliye, hukuk, savaş gibi bir takım dünyevî olgularla ilgili açıklama beklemek, en azından Hıristiyan teolojisi açısından çok da tutarlı olmaz. Ne zaman ki beklenen süreç uzar ve Hıristiyanlık 'bir şekilde' de olsa dünya ile hemhal olmaya başlar. İşte bu noktadan itibaren hem kendi varlığını hem de bu dine inananların yaşamlarını sürdürdürebilmesi için açıklamalar gelmeye başlar. Bu noktada Hıristiyan teolojisini oluşturan kilise babalarının önemi daha iyi anlaşılır.

İkinci yüzyılın Kilise Babalarından biri olan Kartacalı Tertullian (145-220), henüz Hıristiyanlığın imparatorluk dini olarak benimsenmesinden önceki zamana tanıklık etmesi yönüyle önemlidir. İlk dönemki Hıristiyan yazarlar gibi o da savaşa katılmaya karşı çıkıp bunu, bir çeşit *günah işlemeye ayarılma* olarak yorumlar. Ayrıca o, bunu şiddet ile beraber bir çeşit putperestlik olarak görür. *The Apology* isimli eserinde Hıristiyanların, İsa adına eziyet çekmelerindeki istekliliğe vurgu yapan Tertullian, İnciller'de askerlerin övülmesiyle ilgili metinleri, *onların şehit olma riski taşımaları* şeklinde yorumlar. *An Answer to the Jews* adlı eserinde, Yahudilerin savaşla ilgili tutumlarına değindikten sonra Eski-Ahit kehanetlerinde bildirildiği üzere İsa'nın, lafzi anlamdaki bir kılıç, savaş ve silahlardan ayrıldığını dile getirip *yeni dönemin*, şiddet içermediğini belirtir.⁵²

Tertullian'ın bu konuyla ilgili önemli birkaç yazısı bulunmaktadır. Bunlardan biri bahsi geçen *The Apology* adlı eseridir. O, Romalıların, Hıristiyanları toplumdan uzak ve faydasız insanlar şeklindeki eleştirilerine karşı, iddia edildiği üzere Hıristiyanların asosyal olmadıklarını belirtir. Buna kanıt olarak Hıristiyanların, toplumun değişik ögelerinde yerine getirdikleri görevleri sayan Tertullian, askerlik hizmetini⁵³ de bu bağlamda zikreder. Ancak

⁵² Lisa Sowle Cahill, *Nonresistence, Defense, Violence, and The Kingdom in Christian Tradition, Interpretation*, 38.4, (Ekim) 1984, s. 381-382.

⁵³ The Apology kitabının 42. bölümünde 'sizinle beraber yelken açtık ve sizinle beraber savaştık (fight with you)' şeklinde bir cümle kullanılır. Bu metne binaen tercüman şöyle bir dipnot düşer: 'O halde askerlik ile iştigal etmek hukikîdir'.

metin, apolojik bir karakterde yazıldığı için Tertullian'ın Hıristiyan bir kişinin askerlik yapmasına izin verdiği anlamı çıkarılmamalıdır. Çünkü burada Tertullian, bir olguya işaret etmeyi amaçlar. Buna göre o dönemde Roma ordusunda bazı askerlerin, Hıristiyan olduğu veya az sayıda da olsa Hıristiyan askerlerin bulunduğu anlamını çıkarmak daha yerindedir.

On Idolatry eseri, askerlik hizmetinde bulunmanın doğru olup olmadığı yönündeki Tertullian'ın kanaatini göstermesi açısından önemlidir. Nitekim bu yazısında Tertullian, Hıristiyan bir kişinin askerlik hizmetine girmesinin doğru olmadığını şöyle belirtir:

Tanrısal yemin ile insanî yemin (sacramentum), Mesih'in standardı ile şeytanın standardı ve ışığın kampı ile karanlığın kampı arasında hiçbir uyum yoktur. Bir ruh, iki *efendiye* -yani Tanrı ve Sezar'a- sahip olamaz... İsa kılıcı kaldırdığı halde *bir Hıristiyan*, nasıl savaşabilir?⁵⁴

Askerlik hizmeti ile ilgili Tertullian'ın en geniş açıklamalarından bir diğerini, *The Chaplet or De Corona* adlı eserinde görmek mümkündür. Tertullian, askerlik ile ilgili görüşünü belirtmeden önce böyle bir mücadele türünün Hıristiyan bir kişiye uygun olup olmadığını incelemenin gerekliliğini zikrederek konuya başlar. Tanrısal yeminin üstüne, beşerî bir yemin getirmenin, hali hazırda Mesih'in hükmü altında olan bir kişinin başka bir efendiye boyun eğmesinin, kılıç kullananların kılıçla helak olacaklarını söyleyen İsa'ya rağmen, kılıcın gerekli olduğu bir görevi deruhte etmenin, barışın çocuğunun savaşın ve hatta işkence, acı çektirme gibi eylemlerin içinde olmasının *hukuka* uygun olup olmadığını sorgular. Havari Pavlus'un yasakladığı bir yerde⁵⁵ yemek yeme, İsa'ya düş-

Tertullian, *The Apology*, **The Ante-Nicene Fathers**, (trc. S. Thelwall) III, (T&T Clark), Edinburg, 1993, s. 49.

⁵⁴ Tertullian, *On Idolatry*, *The Ante-Nicene Fathers*, (trc. S. Thelwall) III, (T&T Clark), Edinburg, 1993, s. 73.

⁵⁵ I. Korintliler 8:10. Pavlus bu metinde, putlara sunulan kurban etinin yenilip yenilmemesi ile ilgili açıklama yapmaktadır. Buna göre 'zayıf vicdanlı biri, bilgili olan seni bir put tapınağında sofraya oturmuş görürse puta sunulan kurbanın etini yemek için cesaret alabilir' kaygısı, böyle bir eylem içine girmemeyi salık verir.

man olan bir bayrağı taşıma, Tanrıdan almış emrin üzerine imparatorlardan emir alma, Tertullian'a göre doğru bir davranış değildir.⁵⁶

Tertullian bu konuya özellikle ahlakî ve Roma ordusunun temsil ettiği dinî yapıdan bakmaktadır. Çünkü onun döneminde ordu, bir anlamda Roma dininin de temsilcisi konumundadır. Eserlerindeki bakış açısı değerlendirilirken bu yapı göz önüne alınmalıdır. Nitekim yazılardan da anlaşılacağı üzere Tertullian, her ne kadar kılıcın İsa tarafından kaldırıldığını ifade etse de Hıristiyan bir kişinin askerlik hizmetine soğuk bakması ile ilgili argümanlarını Roma devleti ve dini yapısı üzerine temellendirir. Burada altı çizilmesi gereken bir diğer husus ise Tertullian'ın, Hıristiyan bir kişinin şiddet içeren eylemlere girmesine net bir şekilde karşı çıkışıdır.

Hıristiyan ilahiyatının köşe taşlarından biri olan Augustine'nin vaftizini gerçekleştiren Ambrose (340-397), haklı savaş kavramının Hıristiyan ilahiyatına girmesinde ön ayak olan kişilerden biridir. Ambrose, metanetin (fortitude) içeriğini açıklarken ruhban sınıfın görevinin *bedenden* daha çok ruh; savaştan daha fazla barış ile ilgili olduğunu belirtir. Bununla beraber Eski-Ahit peygamberlerinden bazılarının (Joshua, Nun, Davud gibi) savaş konusunda da büyük bir lütuf kazandıklarını zikreder. Ona göre *adalet* olmaksızın metanet, kötülüğün kaynağıdır. Nitekim Davud, hiçbir savaşa Tanrı'nın onayını veya O'nun gayesinin ne olabileceğini anlamaya çalışmadan girmez ve tüm savaşlarını kazanır. Bundan dolayı ilk olarak savaşın haklı olup olmadığına bakmak gerekir.⁵⁷ Görüldüğü üzere içinden çıktıkları geleneği göz ardı edemeyen Ambrose, her ne kadar savaş gibi bir olgunun ruhban sınıfı için uygun olmadığını söylese de gelenek içinde bazı peygamberlerin bu tür bir eylem içine kaynağını Tanrıdan alan hak veya adalet çerçevesinde girdiğini belirtir.

⁵⁶ Tertullian, *The Chaplet or De Corona, The Ante-Nicene Fathers*, (trc. S. Thelwall) III, (T&T Clark), Edinburg, 1993, s. 99-100.

⁵⁷ Ambrose, *Duties of the Clergy, Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church*, (Second Series), (trc. H. De Romestin), X, (T&T Clark), 1989, s. 30.

Ambrose'ye göre metanet, sadece kişinin vücudunun ve kollarının güçlü olmasına dayanmaz, ayrıca zihnin de cesaretine, yürekliliğine ihtiyaç vardır. Ona göre 'bir arkadaşının başına gelebilecek bir eziyeti veya acıyı kaldırmaya gücü yeten birey, bunu yapmazsa buna neden olan kişi kadar suçludur'. Nitekim Musa, Mısırlı birinden eziyet gören İbrani'yi destekler ve Mısırlı'yı yere serer.⁵⁸ Ambrose bu anlatım ile bir bakıma iyilik ve sevgi tanımına da dolaylı bir katkıda bulunmaktadır. Çünkü buna göre bir kişiyi sevmek, onun başına gelebilecek kötülüğe engel olmayı da içerir. Bu konsepti sadece bu dünya için değil öte dünya için de düşünürsek şöyle bir sonuca ulaşabiliriz: İnsanların öte dünyada eziyet çekmelerini engellemek için onların iyiliğine olan düşünce, doktrin ve inançları onlara ulaştırmak ve hatta benimsetmek, insanlara olan *sevgiden* kaynaklanır. Böyle bir sonucun gidebileceği noktanın sınırını çizebilmek gerçekten güçtür.

IV. yüzyıl kilise tarihçilerinden olan Eusebius (260-341), *Demonstration of the Gospels* adlı eserinde ruhban ve ruhban olmayan sınıf olarak iki tür yaşam tarzından bahseder. Burada birinci şeklin yani ruhban olarak hayatı sürdürmenin insan tabiatına ağır geldiğini, böyle bir hayatı seçenin evlenmeme, çocuk sahibi olmama, mal-mülk edinmeme, kendini sadece Tanrıya adama gibi yükümlülüklerinin olduğunu belirtir. İkinci şeklin ise insan fitratına daha uygun olduğunu, onların evlenip çocuk sahibi olabileceklerini, askere gidebileceklerini, hükümet işlerini deruhte edebileceklerini⁵⁹ aktarır. Constantine öncesi kilise babalarının yazılarında Roma hükümeti adına askeri hizmette bulunmanın çok fazla meşru görülmediği bilindiği için Eusebios'un bu söylemi dikkat çekicidir.

Haklı savaş düşüncesinin ilahiyata kazandırılmasındaki en önemli kişinin, Augustine (354-430) olduğu söylenebilir. Augustine, savaş ve şiddete başvurma ile ilgili tutumlarında, Roma'daki uygulamalardan, pagan filozoflar Platon ve Cicero'dan ve

⁵⁸ Ambrose, *Duties of the Clergy*, s. 30.

⁵⁹ Alexander F. C. Webster, *Justifiable War as a 'Lesser Good' in Eastern Orthodox Moral Tradition*, *St. Vladimir's Theological Quarterly*, 47.1, 2003, s. 24.

Kitab-ı Mukaddes metinlerinden etkilenir.⁶⁰ Maniheistlerin, Eski-Ahit ile Yeni Ahit tanrısının farklı olduğu şeklindeki temel söylemlerine, Augustine cevap verirken Eski-Ahit'teki savaşa çağırın metinleri ve Eski-Ahit peygamberlerinin savaşıla ilgili tutumlarını meşrulaştırma gereksinimi hisseder. Böylece iki ahit arasında bir kopukluğun olmadığını ortaya koymaya çalışır.

İbrahim'in, oğlunu kurban etmesi görünürde bir şiddet unsuru içermekle beraber, Augustine, buradaki *filin*, *amilin* ve bu fiili yapmaya yönelik *otoritenin* önemine vurgu yaparak, 'haklı savaş' söylemindeki temel dinamiklerini belirler. Burada karşımıza çıkan önemli bir soru şudur: 'Şiddet veya savaş gibi bir eylemi, haklı veya meşru hale getiren nedir?'. Bu noktada Augustine'nin cevabı muhtemelen, Tanrısal otorite şeklinde olur. Çünkü yapılan eylem aynı olmakla beraber ona göre İbrahim, Tanrı'nın emrine itaat ederek, oğlunu kurban eder veya Musa, Tanrıya boyun eğerek savaşa girer. Buna göre eğer İbrahim veya Musa, Tanrı'nın emretmiş olduğu bu buyrukları yerine getirmeselerdi, bu durum savaş veya şiddet temasını içeren bir eylemden daha kötü olurdu söylemine gider.

Augustine, Yeni-Ahit metinlerindeki şiddet karşıtı metinleri, "savaş, politik kaygıların dışına taşındığında İsa'nın savaş karşıtı söylemine bir tezat teşkil etmez" şeklinde yorumlar. *The Retractions* adlı eserinde o, *kötünün, adil bir şekilde cezalandırılmasını* ileri sürüp sağlam bir barışın bu temel üzerinde oturacağını belirtir.⁶¹ Augustine, burada güç kullanma ile ilgili metinleri alegorik bir şekilde yorumlarken aslında kilise babalarının problem olarak görülen Eski ve Yeni-Ahit'in, bir bütünlük içinde olup olmadığı şeklindeki tartışmada kendi düşüncesini de ortaya koymaktadır. Bir anlamda şiddet ve savaşa bir sınır çizerek, Eski-Ahit ile Yeni-Ahit metinlerini gönderenin aynı Varlık olduğu varsayımını işlemeye çalışmaktadır.

⁶⁰ Cahill, *Nonresistence, Defense, Violence*, s. 382.

⁶¹ Cahill, *Nonresistence, Defense, Violence*, s. 382-383.

Augustine, *günahkarı cezalandırmanın, Hıristiyanlıkta işlenen sevgi ve barış temasıyla tutarlı olduğunu* ileri sürer. Çünkü ona göre sözlü uyarı, olayın bir daha taklit edilerek yapılmasının önüne geçtiği gibi öldürme de temel noktaya zarar vermez. Bununla beraber Augustine'nin vurgu noktalarının başında bu tür bir cezalandırmayı, ancak *bunu yerine getirmekle görevlendirilmiş ve bunu yerine getirmeye otorite olanların yapacağı* gelir. Ayrıca ona göre savaş, *ancak toplumun huzuru ve barışı için adildir*. Bu bağlamda asker, belirtilen otoritenin gösterdiği adaletsizliği kaldırmak için yaptığı mücadelede masumdur. Adalet ve otorite tarafından görevlendirme ile beraber mücadelede iyi niyete sahip olmak da önemlidir. Çünkü eğer iyi niyet açıkça gösterildikten sonra suiistimal edilirse burada, *babanın çocuğunu ağır bir şekilde cezalandırdığı gibi bir cezalandırma yoluna gidilmelidir*.

Buraya kadar aktarılanlardan anlaşılacağı üzere 'haklı savaşın' içeriği hakkında temel anlamda iki kavram görünür. Bunlar, *Jus ad bellum* (savaş kararında haklılık) ve *Jus in bello* (savaş içinde hakkaniyete riayet). *Jus ad bellum*, savaş kararının verilmesi ve uygulanması ile *otoritenin* fonksiyonunu gösterir. Augustine göre savaştaki kötülükler (*Jus in bello*) ise öldürme veya etrafı yıkmaya değil; şiddet sevgisi, zalimane bir şekilde intikam alma duygusu, dinmek bilmeyen düşmanlık, vahşice bir tutum ve güç arzusu gibi bir takım hırslardır.⁶² Augustine, İsa'nın Matta'nın değişik yerlerindeki savaş karşıtı sözlerini ise 'haklı olmayan' bir savaş için söylenmiş ifadeler olarak yorumlar.⁶³ Bunlara göre yapılan eylemin haklı olup olmaması, Tanrısal otoriteye bağlılık ile ilgilidir. Eğer *yetkin* bir otoriteden kaynağını alınıyorsa, eylem haklıdır/kutsaldır. Görüleceği üzere Augustine, fazilet veya hak diyebileceğimiz kavrama yüklediği anlama göre bir teori gerçekleştirir. Bu açıdan Musa'nın Eski-Ahit'te anlatılan savaş ve talan eylemleri, Tanrı'nın emirlerine itaat ettiği için fazilet dairesinin dışına çıkmamaktadır.

⁶² Augustine, *Reply to Faustus the Manichean*, (trc. R. Stothert), *Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church*, IV, (T&T Clark), Edinburgh, 1989, s. 300.

⁶³ Cahill, *Nonresistance, Defense, Violence*, s. 384.

Böylece bir şeyin iyi veya faziletli olup olmaması, Tanrısal emirler merkeze alınarak belirlenmektedir.

Şiddet eylemini meşru hale getirmek için Augustine, Yeni-Ahit'ten bazı metinleri delil olarak getirir. Buna göre askerler, Vaf-tizci Yahya'ya 'biz ne yapalım?' diye sorduklarında o, 'silahlarınızı bırakın, artık hizmet etmeyin, hiçbir çatışmaya girmeyin veya kimseye silah yöneltmeyin' gibi bir cevap vermez. Bunun yerine 'kaba kuvvetle ya da yalan suçlamalarla kimseden para koparmayın, ücretinizle yetinin'⁶⁴ diye öneride bulunur.

Yahya'nın cevabı ile beraber Augustine, İsa'nın 'Sezar'ın hakkı Sezar'a, Tanrı'nın hakkı Tanrıya'⁶⁵ söylemini⁶⁶ ve bir yüzbaşının yardım isteğine İsa'nın karşılık verip⁶⁷ 'askerliği bırak' gibi bir buyrukta bulunmamasını sukut, ikrardan gelir fehvasınca yorumlayıp savaş veya şiddet kullanmaya delil olarak getirir.

'Kılıç çekenlerin hepsi kılıçla ölecek'⁶⁸ sözünü Augustine şöyle yorumlar: Kılıç çekmek, bir otoriteden izinli olmadan kılıcı kullanmak anlamına gelir. İsa'nın havarilerine kılıç taşımalarını söylemiş olmasına rağmen onu kullanmaları yönünde izni verdiği söylenilemez. Buradaki kötülük, otoriteden izin alınmadan bunun kullanılmasındadır.⁶⁹

Augustine, şiddet eylemine meşruiyet kazandırırken dahili yönelim ve bu yönelimin dışa vurumu arasında bir ayrım yapar. Buna göre kişi, kendine yönelik olsa da şiddete başvurmamalıdır; ancak *yetkin* bir otoriteden geldiğinde her ne kadar içindeki eğilim şiddet karşıtı olsa da Musa'nın yaptığı gibi Tanrısal vaadin tamamlanması için bir takım şiddet görünümlü *daha az iyi* fiil ortaya çıkar.

⁶⁴ Luka 3:14.

⁶⁵ Matta 22:21.

⁶⁶ Augustine göre vergi, askerlerin ihtiyaçlarını karşılanması açısından bir değere sahiptir. Bu bağlamda en azından bir kısmı, askerlerin ihtiyaçlarının giderilmesi için kullanılacak vergiye müdahale edilmemesi, askerliğe ve askerlerin görünürdeki şiddet eylemlerine meşruiyet vermek şeklinde algılanır. (Augustine, *Reply to Faustus the Manichean*, s. 301).

⁶⁷ Matta 8: 9, 10.

⁶⁸ Matta 26:52.

⁶⁹ Augustine, *Reply to Faustus the Manichean*, s. 299.

bilir. Pavlus'un söyleminde olduğu üzere tanrısal otoritenin hizmetçisi olan hükümetler, bu bağlamda itaat edilmesi gereken bir kurumdur. Böyle bir kurumun verdiği öldürme emri, bu eylemi gerçekleştiren askerin günahını bertaraf eder. Hatta savaş kararı *doğru bir emir olmayıp* ayrıca *tanrısal bir yönü olmayan bir liderden* gelse dahi, asker bu durumda yine masumdur. Burada yapılması gereken iş, bu eylemi yerine getirirken vahşice ve hırs içinde davranılmamasıdır.⁷⁰ Böylece sonraki dönemlerde sıkça kullanılacak olan *Jus ad bellum* (savaş kararında haklılık) ve *Jus in bello* (savaş içinde hakkaniyete riayet) terimleri görünmeye başlar.

Ortaçağ olarak adlandırılan dönemin en önemli teologlarından biri olan Thomas Aquinas (1225-1274), otoritenin gücüne, barışa ve genel kabul görülen iyiye yönelik iç ve dış tehditler karşısında toplumu koruma konusuna Augustine gibi yaklaşır ve bunun gerekliliğinden bahseder. Aquinas, burada muallak kalan *genel kabul görülen iyi* hakkında, insan tabiatına güvenir. O, prensip olarak insanların, iyiyi görebileceğinden bahsederek bu kapalılığı açar. Bu bağlamda bir takım aşamalardan sonra barış için güç kullanmanın gerekliliğinden bahseder. Thomas Aquinas, savaş fikrini meşru göstermek için Eski-Ahit metinlerine müracaat etmeyip bir takım felsefi argümanlar ileri sürer. Aynı zamanda onun temel düşüncesi, Yeni-Ahit metinlerindeki savaş karşıtı olan metinler ile 'haklı' gerekçelere dayanan savaş olgusuna çözüm getirebilmektir.⁷¹

Aquinas, savaş ile ilgili görüşlerine ilk olarak bu konuya yöneltilen sorularla başlayıp ardından bunlara cevap vermeye çalışır. Ona göre bir savaşın, haklı olabilmesi için üç temel dinamiğin bulunması gerekir. Bunlardan birincisi, (i) savaş açma kararını bir otorite vermelidir. Böylece bireysel olarak savaş açılmamalıdır. Çünkü toplumun huzurunu sağlayacak olan kurum, yöneticilerdir

⁷⁰ Augustine, *Reply to Faustus the Manichean*, s. 301; Webster, *Justifiable War as a 'Lesser Good' in Eastern Orthodox Moral Tradition*, s. 17-18; John Langan, "The Elements of St. Augustine's Just War Theory", *Journal of Religious Ethics*, 12.1, (İlkbahar) 1984, s. 21.

⁷¹ Cahill, *Nonresistance, Defense, Violence*, s. 386.

ve böyle bir karara da onlar yön verir. Bu noktada Augustine'nin *Contra Faust'*una atıfta bulunup onun savaş açma ve bunu yürütme hakkının otoritenin elinde⁷² olduğuna dair söylemini kullanır. İkinci dinamik, ii) savaş açılan tarafın bunu hak etmiş olması gerekir. Üçüncüsü ise iii) mücadeleyi veren kişilerin, doğru bir temayülleri olmalıdır (right intention). Yani onlar, ya iyiliğin gelişmesi ya da kötülükten kaçınılması için mücadele etmelidir. Bu bağlamda Augustine'nin belirttiği gibi 'doğru din, savaşı kendini büyütme veya zulüm için değil, barışın sağlanması, kötülüğe açılan kapıların kapatılması ve iyiliği yüceltmek için yapar'⁷³ der.

Haklı savaş teorisinin temel dinamiği olan kavramlar, Aquinas'ta da açıkça görüldüğü üzere "iyilik" ve "kötülüktür". İyilik ve kötülüğü geniş bir açıdan değerlendirirsek bunun farklı yönlerini görebiliriz. Kötülük yapmamak, zarar vermemek, kötülüğe engel olmak, kötülüğü ortadan kaldırmak ve iyiliği desteklemek gibi düşünceleri, iyiliğin alt kategorileri olarak rahatça dile getirebiliriz. Buna göre kötülük yapmamak söylemi en genel anlamda iyi iken; kötülüğe engel olmak yargısı, içinde bazı çelişkileri barındırır. Nitekim bir kişi veya topluma iyi gelen bir düşünce veya olgu, öteki tarafından kötü olarak algılanabilir. Bu fikre binaen öteki, bu kötülüğe engel olmak için bir girişimde bulunduğu anda iki kutbun maslahatlarının çatıştığı görülür. Bu hususta akla şu soru gelir: Bu şekilde maslahatlar çatıştığında *sevgi* veya iyilik neyi gerektirir? Hatta bunu olgu boyutundan alıp bir aşama daha ileri götürürsek kavramsal açıdan maslahat yani iyilik tanımında farklılık varsa bu aşamada sevgi veya iyilik neyi gerektirir veya nasıl bir tanım ortaya konmalıdır? Bu noktalarda Aquinas ve ondan önceki teologlar, en azından kendi bakış açılarından, vakıyı yorumladıkları için kavramı veya olayı, "hangi tarafta bulunduğu" üzerinden değerlendirmeyi yeğlerler. Böylece "otorite" sözcüğü, merkezi figür haline gelir.

⁷² Augustine, *Reply to Faustus the Manichean*, s. 301.

⁷³ Thomas Aquinas, *The Summa Theologica*, II. Kısım II. Bölüm, IX, (Burns Oates & Washbourne Ltd.), London, 1915, s. 501-503.

Kılıç çekenlerin hepsi, kılıçla ölecek sözünün yorumunu, Agustine'den alan Aquinas, otoritesiz olarak bunu kullanmanın doğru olmadığı şeklindeki yoruma katılır. 'Savaş gibi bir eylem, Tanrı'nın temel özelliği olan sevgi yönü ile çelişir' biçiminde formüle edilen söyleme, Aquinas şöyle cevap verir: Direnmemek, barış içinde olmak gibi durumlar gerçekten itaat edilmesi gereken emirlerdir. Ancak çoğunluğun *iyiliği* veya savaşılan kişilerin iyiliği için bazen mücadele etmek gerekebilir.⁷⁴ Görüldüğü üzere çoğunluğun iyiliği deyimi de olgunun hangi tarafında bulunduğu ile çok yakından ilgilidir.

Haklı savaş teorisini bu bağlamda ortaya koyduktan sonra Aquinas, kilise görevlilerinin savaşmamasının, haklı savaşta dahi olsa düşmana tuzak kurmanın ve kutsal günlerde savaşmanın doğru olup olmadığı ile ilgili eleştirilere cevap verir.⁷⁵ Kilise görevlilerinin savaşmasının gerekmediğini söyleyen Aquinas, yukarıda dile getirdiğimiz iyilik ve kötülük anlayışının dışına çıkmış sayılmaz. Çünkü böyle bir düşünce ruhban sınıfının iyiliği tercih etmediği yönünde bir eleştiriye uğrayacağı için burada iyiliği herhalde *iyiliği destekleme* şeklinde algılamalıyız. Nitekim din adamları, her ne kadar bilfiil savaşa katılmıyor olsalar da dualarıyla, konuşmalarıyla ve hatta insanların *ruhlarını* kurtarmalarıyla iyiliğe katkıda bulunurlar. Buna göre ruhban sınıfının, iyilik ve kötülük algılamasındaki rolleri ortaya böylece konmuş olabilir.

⁷⁴ Aquinas, *The Summa Theologica*, s. 502-503.

⁷⁵ Aquinas, *The Summa Theologica*, s. 503-509. Kilise görevlilerinin görevinin, savaş gibi bir eylemle kıyaslanamayacak kadar yüce olduğunu belirten Aquinas, onların kendilerini kiliseye adadığını ve buna bağlı hizmetleri görmekle yükümlü olduklarından bahsederek ruhban sınıfının savaşmasının gerekmediğini ifade eder. Tuzak kurma ile ilgili de savaşta, tuzağın dışında söz veya eylem ile de insanlar kandırılabilir. Tuzak bunlardan sadece bir tanesidir. Ayrıca insan, savaş esnasında düşmanın bilmemesi gereken bir bilgiyi aktarmaz. Çünkü o zaman savaş stratejisi öğrenilir. Hatta Matta'da geçtiği üzere 'kutsal olan şeyi köpeklere atma' (7:6) sözü, bir takım bilgilerin saklanabileceğine delildir. Bilgiyi saklamak veya bir hareketle dahi olsa düşmanı yanlış yönlendirmek, bu bağlamda suç olmadığına göre tuzak kurmak da bir suç teşkil etmez. Kutsal günlerde örneğin Şabat'ta İsa hasta bir kişiyi iyileştirir. Bu bağlamda sadece bir bireyin değil toplumun huzuru için böyle bir eyleme girişmek günah olarak algılanamaz. Ancak böyle bir ihtiyaç ortadan kalkar kalmaz, artık savaş kesilmelidir.

Ortaçağ düşünürlerinin bir devamı olması açısından kavram hakkında Dominiken Fransico de Vitoria (1480-1546) ve Suarez (1548-1617) de bir takım katkılarda bulunur. Ancak dönemin şartları içerisinde orijinal olmakla beraber günümüz teolojisinde en azından kendisinden faydalanılma yönüyle bu kişiler öne çıkar. 16. yüzyıl reform hareketleriyle Kutsal Kitap daha doğrusu *sola Scriptura* (sadece Kutsal Yazılar) ön plana çıkıp teolojinin temelini oluşturmaya başlar. Ancak reformist gruplardan her biri kutsal yazılardaki metinleri aynı yorumlamaz. Radikal bir grup olan Anabaptistler ve sonraki yüzyıllarda Kuveykırlar, şiddet içermeyen bir rotayı takip ederken; 16. ve sonraki yüzyıl Reform Kilisesi'nin ana bünyesi, güç kullanmayı, *dünyevi bir ihtiyaç* ve hatta *doğru dini yaymak için bir metot* olarak kabul eder.

Reform hareketlerinin kökeni açısından önemli bir kişilik olan Henry Bullinger'in (1504-1575), Tanrıdan ve ona ibadetten uzaklaşan her şehrin, pagan unsurlardan tamamen temizleninceye kadar ateşe verilmesini⁷⁶ ifade eden söylemi, reform hareketlerinin başlangıç döneminde şiddete nasıl bakıldığını göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Protestan harekette önemli bir köşe taşı olan Martin Luther (1483-1546), tüm doktrinlerin, kutsal yazılar aracılığıyla test edilebileceğini dile getiren *sola Scriptura* anlayışını ifade eder. Ancak kendinden önceki geleneğe yaklaşımı yönüyle Zwingli gibi radikal reformculardan ayrılan Luther, kilise babalarının görüşlerini tamamen göz ardı etmeyen bir tutum sergiler. Nitekim Augustine, savaş söyleminde onun üzerinde etkisi olan kişilerden biridir. Eski ve Yeni-Ahit'teki metinlerden alıntılar yaparak 'haklı savaş' olgusunu kabul eden Luther, Augustine gibi savaş kararının, bu işle yetkili bir otorite tarafından verilmesinin gerekliliğinden bahseder. Savaşa gitme sebebi olarak, "toplumsal düzen ve barışın bozulmasını" kabul edip askerinin görevinin hemen hemen sadece itaat etmek olduğunu belirtir.⁷⁷ Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere kav-

⁷⁶ Timothy George, *War and Peace in the Puritan Tradition, Church History*, 53.4, (Aralık) 1984, s. 493.

⁷⁷ Cahill, *Nonresistence, Defense, Violence*, s. 387-388.

ram, temel dinamikleri olan otorite, haklı neden gibi unsurlardan farklı bir boyutta yürütülmemektedir.

Luther'in *haklı bir savaş* düşüncesinin temelinde, *iki krallık*⁷⁸ görüşü yatmaktadır. Buna göre hakiki inananların hepsi, üyeliği sadece Tanrısal lütuf ve ona inanma ile olup manevi bir yönetimin altında olan Tanrısal Krallığa mensuptur. İnanmayanlar ise, kriterleri çalışma ve seküler bir hükümet altındaki kurallara uyma olan dünyevi krallığa bağlıdır. Bir Hıristiyan, bu dünyadaki işlere sevgiyle motive edilip adil bir şekilde komşusuna yardım etmek için çalışmak, bir takım resmi görevlerde bulunmak ve buna benzer işler yapmakla katılabilir. Tanrı tarafından tayin edilmiş seküler düzen, insanların mutlu bir şekilde yaşamalarına yardım etmek ve onların günahlardan uzak tutulmasını sağlamak içindir. Ancak İsa ve kilise, bu teşkilatta doğrudan görev almamıştır. Bu bağlamda *kılıç*, toplumu korumak ve barışın devam etmesini sağlamak için sivil otorite tarafından kullanılan meşru bir araçtır.⁷⁹ Luther'in, İsa'nın ve tanrısal krallığa bağlı kilisenin böyle bir görevde yer almadığı şeklindeki söyleminde, İncil metinlerindeki savaş karşıtı tutumlar ile tanrısal krallık düşüncesinin ana fikrine yönelik bir açıklama yatmaktadır. Ancak onun haklı savaşa yakın bir tutum sergilenmesi de toplumsal hayatın devamlılığı ve gelişmiş bir geleceğin tamamen göz ardı edilemeyeceği gerçeğini ortaya koymaktadır.

Martin Luther, Matta'nın beşinci babında işlenen *düşmanını sevmek ve bir yanağına tokat atana, öbür yanağını dönmek* temasının, Hıristiyanlar için olduğunu yani Tanrısal Krallığa sahip kişilerle ilişkilerde geçerli olduğunu dile getirir. Buna göre seküler bir dünyada yaşayan Hıristiyanların, *öteki* ile ilişkileri karşılıklı sorumluluklar çerçevesinde ilerlemelidir. Yoksa günümüz dünyasında böyle bir temayı öğretmek, güncel duruma düşmekten başka bir vakia de-

⁷⁸ İki krallık doktrini hakkında geniş bilgi için bkz. Hakan Olgun, *Kutsalın Havzasında Seküler Devlet ve Sivil Toplum, Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi*, 3/10, (Nisan-Haziran) 2005, s. 40-46.

⁷⁹ Cahill, *Nonresistance, Defense, Violence*, s. 388; Gündüz, *Küresel Sorunlar ve Din*, s. 45.

ğildir.⁸⁰ İşte bu tür düşünceler, 'haklı bir savaşın' gerekçeleri olarak ileri sürülmektedir.

Teolojisinde önemli bir unsur olan Rahipler Kurulu aracılığıyla sistemini bir devlet düzeni içinde uygulama şansı bulan John Calvin (1509-1564), Hıristiyanlığın politikadan tamamen yüz çekmek anlamında olmadığını ifade edip sivil otoritenin, dini desteklemesinden yana olduğunu bildirir. Calvin, insanların, doğru dine karşı düşmanca bir tutum takınmaları karşısında Augustine gibi düşünüp savaşa başvurmanın yanlış olmadığını belirtir ve tekrar barış ortamının sağlanması için savaşa gidilebileceğinden bahseder. Dağ vaazındaki bir takım barış ve sevgi mesajlarının, savaşın meşruluğunun önünde bir problem olarak durması, Calvin'i de uğraştırır. Ona göre "bu tür metinler, Hıristiyanların kendi haklarını korumalarına engel değildir. Ayrıca kötülüğe karşı direnmeme, beklenen zararın def edilmesi anlamına gelmez". Calvin açısından düşmanın sevilmesi ile ilgili metin, *öç*, *intikam* almaya karşı olup Tanrı'nın, ahlaksızlık yapan kişileri cezalandırması örneğinde olduğu gibi anlaşılmalıdır.⁸¹

Buraya kadar belirtilenlere göre haklı savaşta, iki önemli başlık bulunur. Bunlar, i) *jus ad bellum* ve ii) *jus in bello* terimleridir. *Jus ad bellum* adı altında yapılan vurgular içinde bir otorite, haklı neden, doğru temayül, savaşa başlanması için iyi ile kötü arasındaki orantı, savaşın en son seçenek olması ve onun kazanılacağı yönündeki umut gibi unsurlar bulunur. *Jus in bello* ile de genel olarak savaşa katılmayan kişilerin saldırılara ve gasp, tecavüz gibi bir takım kötü muamelelere uğramaması öne çıkar.

Modern dünyanın insanlığa sunmuş olduğu bazı avantajlarla beraber ardından getirdiği bir takım sorunlar, klasik olarak adlandırılacak bazı kavram ve teorilerin güncellenmesini de insanlara dikte eder. Haklı savaş söylemi de bu gerçeklikten nasibini alır. Ancak yapılan güncelleştirmeler, hala bir takım sorunları içerisinde barındırmaktadır. 1983'de Amerikalı Katolik Başpiskoposların

⁸⁰ Cahill, *Nonresistence, Defense, Violence*, s. 389.

⁸¹ Cahill, *Nonresistence, Defense, Violence*, s. 392.

haklı savaş düşüncesini de içine alan bir bildiri yayımlarlar. Bu bildiri, Katolik ilahiyatının geleneğe ne kadar sıkı bağlandığını göstermesi açısından önemlidir. Bildirinin 80. maddesinden itibaren haklı savaş söylemi ile ilgili Augustine ve Aquinas'ın önemine değinildikten sonra 'savaş devam ettiği ve uluslar arası bir otorite de bunu engelleyemediği sürece, devletlerin kendilerini savunma hakları vardır'⁸² denilir. Böylece gelenekte zikredildiği üzere savaş, *savunma* ve *saldırı* şeklinde ikiye ayrılır ve savunma savaşının haklı bir temele dayandığı ifade edilir. Saldırı savaşı olarak nitelenen türü de içine alacak şekilde pispokoposlara göre bir savaşın 'haklı' olabilmesi için a) haklı neden, b) yetkin bir otorite, c) doğruluğun karşılaştırılması yani kendilerinin daha doğru olduğu yönündeki kanaatin oluşması, d) savaş içinde doğru bir yönelime sahip olma, e) savaşın son seçenek olması, f) galibiyetin beklenilmesi ve g) savaşa gidilmekle elde edilecek iyiliğin, savaşa gitmemekten veya savaş içindeki kötülükten daha fazla olması gibi temel niteliklerin oluşması gerekir. Önceki dönemlere nazaran silah sanayinin çok gelişmiş olması, savaş içindeki tutum açısından önemli bir nokta olan masum kişilere dokunulmaması prensibini oldukça sıkıntılı bir alana taşır.

Görüleceği üzere bu deklarasyon, savaşın meşru olup olmadığı üzerinden değil; haklı savaş teorisinin kabullenilip nasıl bir savaş stratejisi yürütülmesi gerekliliği bağlamında işlenmiştir.

Sonuç

Bir şiddet göstergesi olan savaşa, ilk dönem Hıristiyan çevresinin en azından metin bazında nasıl baktığını ortaya koymaya çalıştık. Buna göre düşmanını sevmeyi, kötülüğe iyilikle karşılık vermeyi öngören ve müntesiplerine bunu salık eden bir teoloji, *güç* eline geçtikten sonra farklı bir mecraya doğru akar. Bir sistem içerisinde, istisna olarak görülen unsurların hiç de azımsanmayacak boyutta olması, aslında sistemin kendine yönelik en önemli eleştiri olsa gerektir. Nitekim bu varsayımın en bariz örneği olarak ortaya ko-

⁸² U.S.Bishops, *The Challenge of Peace: God's Promise and Our Response*, <http://www.usccb.org/sdwp/international/TheChallengeofPeace.pdf>, (13.02.2009).

nabilecek olan Hıristiyanlıktaki pasifist yani barış yanlısı tutumun hiç de göz ardı edilemeyecek seviyelerde olması, orijin olarak Hıristiyanlığın şiddete bakışının bir diğer çehresini göstermesi açısından önemlidir. Bu cephe, Hıristiyan ilahiyatının köken olarak savaş ile ilgili tutumunu yansıtmaması ve bunu devam ettirme isteği yönüyle dikkat çekicidir.

Metin bazında İsa'nın, Pavlus'un ve Konstantin öncesi Kilise Babalarının savaşa karşı duruşlarında, Hıristiyan ilahiyatının teolojik iç dinamikleri etkindir. İsa'nın, bu dünya ile ilgili çok fazla söyleme ihtiyaç hissetmemesi, Tanrısal krallığın gelişiminin çok yakın olması ve buna benzer söylemleri, devlet ve devletle ilgili işlerin bir anlamda ötelenmesini de peşinden getirir. Onun yakın takipçileri de bu çerçevede İsa'dan çok da farklı bir tutum sergilemez. Bu bağlamda İsa, barışçı yönü temsil eden önemli bir figürdür.

Hıristiyanlığın en azından meşru bir din olarak görülmesi yönünde önemli bir nokta olan Constantine, aynı zamanda günümüz Batı toplumunda büyük tartışmaların yürütüldüğü kilise-devlet ilişkisi bakımından da dikkat çekicidir. Konstantin öncesi, Roma devletini *öteki* olarak algılayıp en küçük bir şekilde olsa dahi onlarla hemhal olmamak için elinden geleni yapan Hıristiyanlar, onunla beraber devleti benimseme ve kendi bünyesi olarak görme noktasında büyük aşamalar kat etmeye başlar. Böylece devlet ve dolayısıyla devletin unsurları ile ilgili hususlar (maliye, askerlik, yönetim gibi) da bir anlamda Hıristiyanlaştırılmaya doğru gider. Konstantin sonrası kilise babalarının tutumlarındaki farklılaşma, bu çerçevede değerlendirilebilir.

İsa'nın tam bir barışçı söylemi ile toplumsal gerçek arasındaki farkın giderilmesi için haklı savaş teorisinin durduğu nokta bu açıdan önemlidir. Bu bağlamda her ne kadar sonraki dönemde gücü elde etmenin verdiği rahatlık dikkate alınsa da en azından teolojik boyutta, İsa'nın 'tam bir barışçı tutumu' ile 'dünyaya kılıç getirdiği' sözü arasında bulma girişimi olarak haklı savaş kavramı türetilmiş olabilir. Teorinin kökeninde sadece bu vardır denilmek

istenmemekle beraber; iki uç noktayı cem etme kaygısı, diğer unsurlarla (gücü elde etme, siyasi bir otoriteye kavuşma, geniş bir alana yayılma, kendine ve insanlığa tehdit olarak görülen unsurlarını kaldırma gibi) beraber böyle bir Hıristiyanî bakışa yol açmış olabilir.

Her ne kadar orijin olarak çok da *haklı* bir temele oturmamış olsa da gelenek, *haklı savaş* diye nitelendirilen bir teoriyi oluşturmuştur. Bu teorinin de belli başlı bazı alt unsurları mevcuttur. *Haklı neden* olarak dile getirilen unsur, teori açısından önemlidir. ‘Günümüz dünyasında haklı nedenin içi ne ile doldurulacaktır? Savunma savaşı olarak belirtilen savaş türü, herkes tarafından haklı olarak görülürken; ekonomik ambargo, vatandaşlarına, elçiliğine, başkanına, müttefiklerinden birine yapılan saldırı, savaşı emrini vermek için haklı bir neden oluşturur mu? Hatta bunların bir ilerisi, *preemptive strike* yani kötülüğünden *şüphelenilen* bir olguyu, kötülüğünün meydana çıkmasından önce bertaraf etme düşüncesi, ne kadar haklı savaş kavramının içine girer? Bir hatırlatma sadedinden de olsa İslam Hukuk Usulü’ndeki *sedd-i zerayi* anlayışını da buraya bağlayabilir miyiz? Otoritenin yönlendirmesi üzerine haklı bir hareketmiş gibi duran bir eylem, aslında hiç de haklı bir nedene dayanmıyorsa bunun sorumluluğu kime aittir? Haklı gibi duran bu savaşa bizzat katılıp kan akıtan askerlerin bu noktadaki konumları nedir?’ gibi meseleler, cevaplanmayı bekleyen sorular olarak karşımızda durmaktadır.

Günümüz Hıristiyanlarının önemle vurguladığı hususlardan biri olan *sevgi Tanrısı* söylemi ile savaş olgusunu bir araya getirmek, en azından teolojik açıdan çıkmazları da peşinden getirmez mi? İnsanlığı kurtarmak için *biricik Oğlunu* feda eden bir Tanrı konsepti, içinde barındırdığı (kime feda edildi?, kimler için feda edildi? gibi) diğer çıkmazların yanında teolojik anlamda şiddeti barındıran bir inanca kaynaklık etmez mi?

Yetkin bir otorite söylemi de problemlili bir konudur. Kavramın ortaya çıktığı dönemlerde otoritenin yapısı, en azından Hıristiyan ilahiyatı çerçevesinde teokratik bir devlet düzenine benzer bir şekil

arzettmektedir. Nitekim Ortaçağ, teokratik yapının kökleştiği bir yüzyıl olarak algılanmaktadır. Buna göre buradaki otoriteden kasıt, dinî boyuttan çok da uzak olmayan bir sistemdir. Dönemin şartları içinde belirtilen türdeki bir otorite, farklı zamanlarda farklı nedenlerle (haçlı savaşı gibi) savaş açabilirdi. Ancak kilise-devlet ilişkisinin ayrı tutulmaya çalışıldığı ve hatta otoritenin belirlenmesinin dahi seçim gibi bir süreç içinde tayin edildiği günümüz toplumları için otorite neyi temsil etmektedir? Özellikle Katolik dünyası için önemli olan Papalık, otorite bağlamında nereye konmalıdır? Savaş kararının verilmesinde seçilmiş parlamenterler mi yoksa Papalık mı son mercidir? Ayrıca bağlı bulunduğu pakta (NATO, Birleşmiş Milletler gibi) göre müttefiklerinden birine yönelik saldırının, aynı zamanda diğer üyeleri de bağlamasının öngörüldüğü yapıda, otoritenin çizgileri nasıl çizilebilir? Haklı bir savaşa girdiğini iddia eden otoritenin, bunun nedenlerini açıklama yükümlülüğü var mıdır? Var ise bu açıklama, kimlerle ve hangi noktalarla sınırlıdır? Bu ve bunlara benzer sorular da otorite ile yakından ilgilidir.

Barışı hükümferma kılma, 'özgürleştirme', iyiliği hakim kılma gibi söylemlerin öne çıkartıldığı *doğru niyet* de üzerinde düşünülmesi gereken meselelerden biridir. İfade olarak zikredilmemekle beraber soykırım, köleleştirme, insanların zenginliklerini gasp etme gibi olguların bir realite olması, savaş karşıtlarının niyet üzerine yaptıkları polemikleri haklı kılmaktadır. Belki de bu meseledeki en çarpıcı nokta, doğru bir niyete sahip olunduğu iddiasıyla yapılan iki eylemin, maslahat itibariyle çatışmasıdır. İki taraf da doğru niyet sahibi olma iddiasıyla bir eyleme yöneldiğinde, maslahatları yani iyilik olarak gördükleri niyetleri çatırırsa, bu noktada iyilik neyi yapmayı gerektirir? Ayrıca üçüncü kişi için konuşulursa onun dile getireceği başka bir maslahat, insanların iyilik ile ilgili görüşlerinin tamamen rölatif bir zemine kaymasına neden olmaz mı? Buna göre iyilik veya maslahat kavramlarının doldurulmasında tanımın kendisi mi yoksa hangi tarafta olunduğu mu önemlidir? Bunlar da 'doğru niyet' ile ilgili düşünülmesi gereken meselelerdir.

‘Savaş *en son çare* olmalıdır’ ifadesi, genel olarak zikredilmekle beraber pek de dikkate alınmayan bir çerçeve içinde düşünülmektedir. Nitekim ekonomik veya sosyal bir çerçevede uygulanabilecek bir ambargo, savaşa en son başvurmak için bir yoldur, ancak bu aynı zamanda diğer ülke için haklı bir savaş nedeni değildir? Acaba bu tür bir yaptırım, ötekini manipüle etme yollarından biri olarak algılanamaz mı? Ayrıca kötülüğünden şüphelenilenin, kötülüğünü engelleme düşüncesinde bu unsur nasıl işleme konulabilir?

Savaşa başlamadan önce bunun *deklare* edilmesi ve girilecek savaşta *kazanma oranının* yüksek olması gibi bazı öğeler de zikredilir. ‘Tüfek icat olundu mertlik bozuldu’ sözü düşünüldüğünde günümüz dünyasında savaşı deklare etmenin işlerliği ne kadar geçerlidir? Nitekim bunu, savaş içindeki etiklerden biri olarak söylenen ‘masum kişilerin dokunulmazlığı’ ilkesiyle birleştiresek, kitle imha silahlarının her geçen gün daha da arttığı bir yeryüzünde bu öğretinin geçerliliği hangi oranda olabilir? Yaşlı, kadın, bebek, ağaç, bitki örtüsü ayırımı yapmadan isabet ettiği yeri, yerle bir eden silahlarla, savaş içindeki etik yapıyı bir araya getirebilmek ne kadar mümkündür? Ayrıca eğer kazanma şansı düşük ise görülen haksızlık ile mücadele şekli hangi minval üzere devam ettirilmelidir? Eğer mücadele etmeme şeklini seçmek doğru ise Hıristiyanlığın ilk döneminde bir takım baskılar neticesinde dinlerini değiştirenlerin veya değiştirmiş görünenlerin, baskı dönemi kalktıktan sonra kiliseye kabulü için neden tekrar vaftiz olma şartı koşulmuştur?

İşte ‘birlikte yaşama’ tasavvurunun en önemli engellerinden biri olan savaş ve Hıristiyanlığın buna dair bakışında önemli bir yer işgal eden ‘haklı savaş’ ile ilgili bu tür soruları ortaya koyarak bir anlamda yeni ve daha barışçıl bir ortamın sağlanmasına katkıda bulunmaya çalıştık. Makaleyi, Mevlana’ya atfedilen ayı ile insanın arkadaşlığı teması üzerine kurulu bir hikayeye bitirmek, en azından ne yapılması gerektiği ile ilgili bir öneri koyma açısından yerinde olacaktır. Hikayeye göre bir ayı ile insan arkadaş olurlar.

Bir gün ayı, insan arkadaşının yüzüne konmuş olan sineği kovmak için adamın yüzüne vurur ve bu pençeyle adam ölüp gider. Bu bağlamda hangi doktrin, ideoloji ve inançta olunursa olunsun haklı bir nedene binaen yapıldığı iddia edilen eylemleri, hikayede belirtilen duruma düşmemek için tekrar düşünmenin gerekliliği aşikardır.

Declare Just War to Whom Thinks 'to Strike on Your Right Cheek'

Citation/©: Aykıt, Dursun Ali, (2009). Declare Just War to Whom Thinks 'to Strike on Your Right Cheek', MİLEL VE NİHAL, 6 (2), 287-321.

Abstract: As a living organism religion is one of the most influential elements in the world. Therefore, it can be used either for conflict or unity among people. History has many examples of war for the sake of religion. In this context, Christianity has diverse tendencies about war such as Pacifism, Just War and Holy War. In this article we try to examine the roots of Just War theory and its reflections in Christian theology.

Key Words: Just War, Holy War, Augustine, Tertullian, Milhamot Yahveh, Jus ad Bellum and Jus in Bello.

